

KLASİK VE HELLENİSTİK DÖNEMDE PONTOS BÖLGESİ'NDE ÜRETİM VE TİCARET

PRODUCTION AND TRADE IN THE CLASSICAL AND HELLENISTIC PERIOD IN THE PONTOS REGION

Mesut KINACI*

Hülya BOYANA**

Özet

Genel hatlarıyla, Karadeniz'in güney doğu kıyıları olarak tanımlayabileceğimiz Pontos Bölgesi antikçağda bolluk ve bereketiyle ön plana çıkmıştır. Farklı iklimsel özelliklerinden dolayı bölgede birçok endemik, aromatik ve şifalı bitki yetişmiştir. Bölgenin zenginliklerini fark eden Hellenler bu zenginlikleri ana yurtlarına taşımak için bölgeye koloni kentleri kurmuşlar dolayısıyla yeni ticaret rotaları oluşmasını sağlamışlardır. Bu durum madencilik, tarım ve hayvancılık, balıkçılık gibi sektörlerin bölgede gelişmesini ve üretilen malların ticaretinin yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bölgede yetişen ya da üretilen malların tümü ya bölgede işlenmiş ya da ham haliyle dış pazarlarda satışa sunulmuştur. Zamanla Pontos Bölgesi'nin malları antik dünyanın ticaret merkezlerinin aranan ürünleri haline gelmiş, birçok ürün bölgenin adıyla anılır olmuştur. Bu durum bölgenin ticari anlamda önemini artmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Pontos Bölgesi'nin tarihi coğrafyası retrospektif bakış açısıyla açıklanarak, bölgede üretilen ve ticareti yapılan ürünler hakkında detaylı bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında Pontos Bölgesi'nin antik dünya ticaretinin içerisindeki konumu antik yazarlar, arkeolojik materyaller ve numismatik buluntular ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Balıkçılık, Üretim, Ekonomi, Tarihsel Coğrafya.

Abstract

The Pontos region, said to be located in the south east coast of the Black Sea, came to the forefront with its abundance and fertility. Due to the different climatic characteristics, endemic, aromatic and many medicinal plants were grown in the region. Recognizing the riches of the region, the Hellenes established colonial cities in order to bring these riches to their homeland, thus creating new trade routes. This led to the development of sectors such as mining, agriculture and animal husbandry and fishing and the spread of the trade of the goods produced in the region. All of the goods grown or produced in the region either in the region or processed in the foreign

* Dr. Öğretim Üyesi Mesut KINACI, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Isparta mesutkinaci@sdu.edu.tr

** Doç. Dr. Hülya BOYANA, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü. Ankara boyana@humanity.ankara.edu.tr

markets were offered for sale. In time, the products of the Pontos Region became the sought-after product of the trade centres of the ancient world, and many products were named after the region. This situation increased the commercial importance of the region. In this study, we have tried to demonstrate and deal with the historical geography of the Pontos Region retrospectively and to give in-depth information about the products manufactured and traded in the region during those periods. Moreover, the position and importance of the Pontos Region in the ancient world trade has been discussed in the light of ancient author works, archaeological materials and numismatic finds.

Keywords: *Black Sea, Fishing, Production, Economy, Historical Geography.*

Küçük Asya'nın kuzeydoğu kesiminde bulunan ve antikçağda Pontos/Karadeniz (= πόντος) Bölgesi olarak adlandırılan coğrafyanın kuzeyinde Pontos Eukseinos (Karadeniz); güneyinde Galatia ve Kappadokia bölgeleri yer alırken¹, bölgenin batısı Halys Nehri (Kızılırmak)²; doğusu ise Apsarros Nehri (Çoruh) ile sınırlanmaktadır³. Bölgenin coğrafi yapısına ve iklimsel koşullarına dair bilgilerimizin büyük bir kısmı, bu bölgede yaşamış Amaseialı (Amasyalı) ünlü coğrafyacı Strabon'a dayanmaktadır. Genel olarak kendine has coğrafi özelliklerinden dolayı Pontos Bölgesi dört kısma ayrılmıştır. Buna göre: Halys'ün kuzeyinde kalan yüksek bölge; Iris (Yeşilirmak) ve Lykos (Kelkit) Nehri vadileri; Halys ve Iris vadileriyle bölünmüş Kuzey Anadolu Dağlık Bölgesi ve kıyı kesimler sözü edilen bölgeyi oluşturmaktadır⁴. Iris ve Lykos Nehri vadisinin etrafında son derece verimli olan Phazemon (Vezirköprü), Khliokomon (Binköy Ovası) gibi araziler ve korunaklı Amaseia (Amasya) Kenti bulunmaktaydı⁵. Halys'ün kuzeyinde kalan yüksek bölgede ise Zela (Zile) ve Komana (Gümenek) kentleri bulunmaktaydı⁶. Pontos Bölgesi'nin diğer bir coğrafi kesimini Kuzey Anadolu Dağlık Bölgesi oluşturmaktaydı. Burası Themiskyra'dan (Çarşamba Ovası) başlayarak Küçük Armenia'ya kadar uzanan Paryadres Dağlarını ve onun bir uzantısı olarak görülen Moskhika Dağlarını kapsamaktaydı⁷. Kıyı kesimler ise Halys Nehri'nden başlayarak Apsarros Nehri'ne kadar uzanan bölgede Amisos (Samsun), Kotyora (Ordu), Kerasos (Giresun) ve Trapezos

¹ Strab. XII. 1. 1; 2. 10.

² Hdt. I. 6; 72; Strab. XII. 1. 1; 3. 1-2; 9; 12.

³ Strab. XII. 3. 17-18.

⁴ E. Olshausen, "Pontos (2)", *RE Suppl.* XV, München 1978, s. 438; M. Arslan, *Mithradates Eupator VI: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2007, s.16; M. Kınacı, "Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası", *Cedrus*, Sayı III, Antalya 2015, s. 186.

⁵ Strab. XII. 3. 38-39.

⁶ Strab. XII. 3. 37.

⁷ Strab. XII. 3. 18.

(Trabzon) gibi önemli liman kentleri bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Themiskyra ve Gazelonitis (Bafra Ovası) gibi ovaların da bu kesimde bulunması buraya ayrı bir önem kazandırmaktaydı⁸.

Doğal zenginlikleri, çarpıcı coğrafi yapısı ve iklimsel koşulları nedeniyle bölgeye farklı anlamlar yüklenmiş hem etimolojik hem de semantik açıdan Pontos Bölgesi olarak anılması uzunca bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir⁹. Doğal zenginlikleri ve verimli toprakları yerleşim ve üretim bakımından bölgeyi cazip kılmış, nitekim tarih boyunca birçok halk bu bölgeye yerleşmiştir. Benzer şekilde Hellenlerin de bölgeye MÖ I. binyılın ilk yarısında ya da daha erken dönemde keşif seferleri düzenledikleri düşünülmektedir¹⁰. Bu bölgenin zenginlikleri, üretim kapasitesi ve ticari potansiyeli göz önünde bulundurularak Büyük Kolonizasyon olarak adlandırılan süreçte (MÖ ca.750-550) Hellas ve Küçük Asya'da yaşayan Hellenler tarafından zenginliklerinden faydalanmak amacıyla bölgeye koloniler kurulmuştur¹¹. Özellikle Miletosluların Pontos Eukseinos'un güney kesimlerinde son derece etkin oldukları ve buradaki üretim ve ticareti kontrol edebilmek için birçok koloni kurdukları görülmektedir. MÖ 547/6 yılından itibaren Perslerin Küçük Asya'ya hâkim olmasıyla birlikte bölge kendi iç dinamikleriyle varlığını sürdürmüş fakat Perslerin 19. satraplığına tabi olarak 300 talanta vergi ve asker temin etmiştir¹². Büyük İskender Persler'e karşı çıktığı seferde Küçük Asya'nın çeşitli bölgelerini ele geçirmiş olsa da onun Pontos Bölgesi'ne geldiği ya da bölgeyi boyunduruk altına aldığına dair bir bilgi yoktur. Nitekim ne Büyük İskender'in ne de onun haleflerinin (diadokhoi) bölgede etkin bir şekilde hakimiyet sağladıkları söylenemez. Sözü edilen dönemde bölge hem stratejik hem de ekonomik açıdan giderek önem kazanmaya başlamıştır. Öyle ki bu süreçteki otorite boşluğundan faydalanarak bölgede hakimiyet kuran Mithradates Hanedanlığı yöneticileri bölgenin kaynaklarını kullanarak giderek güçlenmiş ve dönemin en büyük güçlerinden

⁸ Ksen. *Anab.* V. 5. 3 vdd.; 3. 2-3; Diod. XIV. 31. 1; Strab. XII. 3. 17; 28; Arr. *periplus* XVI. 3-4.

⁹ Kınacı 2015, s. 181-185.

¹⁰ C. King, *Karadeniz*, Çev. Z. Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 43; P. Peev, "Prehistoric Trade Routes In the Black Sea", *SOMA 2005. Proceedings of the IX Symposium on Mediterranean Archaeology*. Eds. O. Menozzi - M. L. Di Marzio - D. Fossataro, Italy 2005, s. 2019; A. Maria, *The Mycenaean Presence in the Black Sea Region*, Unpublished Master Thesis, International Hellenic University. Thessaloniki 2015, s. 10 vdd. Bu keşif seferlerinin Pontos Eukseinos'un batı kıyılarına yoğunlaştığı görülmektedir, Pontos olarak tanımladığımız Karadeniz'in güney kesiminde ise Hellenler'in bölgedeki varlığına dair pek kanıt yoktur.

¹¹ Boardman, *The Greeks Overseas*, Oxford University Press, London 2000⁵, s. 238-267.

¹² Hdt. III. 94; VII. 78.

biri olan Roma ile kıyasıya mücadele edebilecek duruma erişmiştir¹³. MÖ 63 yılında oğlu II. Pharnakes'in ihanetiyle intihar eden Mithradates VI Eupator'un ölümüyle birlikte Pontos Bölgesi Romalıların hakimiyetine girmiş ve zamanla yapılan düzenlemelerle birlikte *Pontus et Bithynia* eyaleti olarak Roma'ya tabi kalmıştır¹⁴.

Önemli Liman Kentleri

Pontos Bölgesi'ndeki kentleşmeyi şekillendiren temel unsurlardan biri denize paralel olarak doğu-batı istikametinde uzanan dağlardır. Buna göre bölgedeki kentler iç kesimlerdeki ve kıyı bölgesindeki olarak ayrılmıştır. Özellikle büyük kolonizasyondan itibaren bölgenin ticari potansiyeli ve ulaşım imkanları göz önünde bulundurularak kıyı kesimine Hellenler tarafından kentler kurulduğu ya da halihazırdaki otokton kentlere yerleşimci gönderildiği düşünülmüştür¹⁵. Pontos Eukseinos'un güney kıyılarına kurulan kentler arasında en önemlilerinden biri Paphlagonia¹⁶ olarak adlandırılan bölgede kurulmuş olan Sinope (Sinop) kentidir. Antik yazarlar Miletoslular tarafından kolonize edilerek kurulan hem doğa hem de insanlar tarafından güzelce süslenen bu kenti dünyanın o tarafındaki kentlerinin en önemlisi olarak tanımlamışlardır. Bir yarımada üzerine kurulmuş olan kent, gemilerin demirlemesine elverişli iç ve dış limanlara sahiptir¹⁷. Söz konusu limanları sayesinde Pontos Bölgesi'nin deniz ve kara trafiğinin merkezi haline gelmiştir. Karada Paphlagonia, Pontos ve Kappadokia üzerinden Kilikia'ya kadar uzanan bir yol ağıyla Asia'nın iç bölgelerine bağlıydı¹⁸. Bu özelliğiyle Paphlagonia, Pontos'un bazı yöreleri ve özellikle Kappadokia ürünleri Sinope kentine getirilir ve bu kentin limanlarından dünyaya pazarlanırdı.

Bölgenin önemli kentlerinden biri olan Amisos'un doğusunda Iris batısında ise Halys nehirleri bulunmaktadır. Sözü edilen nehirlerin taşımış olduğu alüvyonlarla oluşan verimli iki ovanın arasında kurulmuş olan liman kenti, Sinope'den yaklaşık olarak 900 stadia uzaklıktadır. Amisos Limanı

¹³ M. Kınacı, *Mithradates Hanedanlığı'nda I. Pharnakes Dönemi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi. Ankara 2016, s. 102 vdd.

¹⁴ Arslan 2007, s. 503 vdd.

¹⁵ Kınacı 2015, s. 201 vd.

¹⁶ Pontos Bölgesi ile Paphlagonia Bölgesi birbirinden Halys Nehri ile ayrılmaktadır, sözü edilen nehir Paphlagonia'nın doğu sınırını oluşturur Hdt. I. 6; 72; Apoll. Rhod. *argon*. IV. 245; Strab. XII. 1. 1; 3. 1-2; 9; 12; Arr. *periplus* XV. 1. Paphlagonia'nın kuzeyinde Pontos Eukseinos bulunmaktadır. Batıda Bithynialılar ve Mariandynerin topraklarıyla olan sınırı ise Parthenios (Bartın) ya da Billaios (Filyos) nehirleri oluşturur. Güneyinde ise Phrygialılar ve Galatların arazileri bulunmaktadır (Apoll. Rhod. *argon*. II. 352; 790-791; Strab. XII. 3. 9; 42; 4. 1; 5. 1; Plin. *nat*. VI. 1. 4; Amm. Marc. XII. 8. 16).

¹⁷ Ksen. *Anab*. VI. 1. 15; Diod. XIV. 31. 2; Strab. XII. 3. 11; Arr. *periplus* XIV. 5.

¹⁸ Hdt. I. 72; II. 34; Strab. XIV. 5. 22 ayrıca bk. Arslan 2007, s. 64 dn. 294.

yeterince büyük olmamasına rağmen Pontos Bölgesi'nin ve Pontos Eukseinos'un ürünlerinin dış pazarlara açılmasını sağlamaktaydı¹⁹. Sahip olduğu verimli ovalarla ve işlek limanı ile zamanla gelişen kent Pontos Bölgesi'nin dış dünyaya açılan önemli limanlarından biri haline gelmiştir.

Amisos kentinin doğusunda Sinope Kolonisi olarak kurulan Kotyora bulunmaktadır. MÖ 183 yılında Sinope kentini ele geçiren I. Pharnakes Kotyora kentini de işgal etmiştir²⁰. Kotyora sakinlerini bu kentin doğusunda yer alan Sinopeliler tarafından kurulan Kerasos Kenti'ne yerleştirerek kendi adına izafeten Pharnakeia Kenti'ni kurmuştur²¹. Pharnakeia Kenti'nin doğusunda ise Sinopeliler tarafından son derece stratejik bir noktada kurulan Trapezos kenti yer almaktadır²². Üst kesimleri sıra dağlarla çevrili olan kent²³, önemli bir limana sahipti. Söz konusu limanın, kuzeybatı istikametinden esen sert rüzgârlara karşı korunaksız olması nedeniyle genellikle yaz aylarında kullanıldığı zannedilmektedir. Kentin, sarp dağ kütleleri arasında yer alan dar geçitler sayesinde iç bölgelerle ticari bir yol ağı bulunmaktaydı. Böylelikle kentten ve hinterlandından elde edilen ürünlerin yanı sıra iç bölgelerden gelen malların dış pazarlara gönderilmesi Trapezos Limanı sayesinde gerçekleşmekteydi²⁴.

Tarım ve Orman Ürünleri

Pontos Bölgesi'nin dar kıyı şeridi, dağlarla çevrelenmiş ve iç bölgelerle farklı iklimsel koşulların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kıyı şeridinde yıl boyu bolca yağış alan ılıman iklim hakimdir. Bölgede yer alan nehirler ve dereler de tarım arazilerinin sulanabilmesini sağlamış, böylece verimli ovalarda birçok bitki ve tarım ürünü yetiştirilmesini olanaklı kılmış ve otlakların birçok hayvan türünü besleyebilmesini sağlamıştır. Iris ve Lykos vadisinde yer alan Phanaroria'da zeytin ve üzüm yetiştirilmiştir²⁵. Phanaroria

¹⁹ E. Olshausen, "Pontos: A Profile of a Landscape", *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*. Stuttgart, Ed. T. Bekker-Nielsen, Franz Steiner, Stuttgart 2014, s. 39-48.

²⁰ E. Olshausen, "Zum Hellenisierungsprozess am Pontischen Königshof", *Ancient Society*, Sayı 5, Leuven 1974, s.154.

²¹ Strab. XII. 3. 17; Arr. *periplus* XVI. 3-4; ayrıca bk. D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*, Princeton University Press, Princeton 1950, s. 193; M. Kınacı, "I. Pharnakes'in Pergamon Krallığı'na Karşı Savaşı", *Cedrus*, Sayı II, Antalya 2014, s. 209.

²² Ksen. *Anab.* IV. 8. 22; Skylaks *Periplous* 85; Diod. XIV. 30. 3; Tac. *hist.* III. 47; Arr. *periplus* I. 1; Euseb. *chron.* II. 80; Prokop. *Aed.* III. 7. 1. Eusebios (*ibid.*) Trapezos'un MÖ 756 yılında kurulduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bk. W. E. Curtis, *Around the Black Sea*, Hard Press Publishing, New York 1911, s. 29 vd.

²³ Plin. *nat.* VI. 4. 11.

²⁴ Olshausen 2014, s. 45.

²⁵ Strab. II. 1. 15; XII. 3. 30.

yöresi ve Komana Kenti'nde neredeyse her yerde üzüm bağları bulunurken, bu kentin yakınlarında bulunan Naspercene'de de üzüm yetiştirilmekte ve şarap endüstrisinde kullanılmaktaydı²⁶. Bölgede üretilen şarabın niceliği hakkında pek bilgimiz yoktur zira Pontos Bölgesi genelde şarap ithal ediyor olarak anılmaktadır fakat çeşitli türlerde ve aromatik karakteristiğe sahip şaraplar bölgeye ün kazandırmıştır. *Absinthiumun* (pelin otu) kaynatılması ya da bitki filizlerinin şarabın içine atılmasıyla üretilen *pelin otu şarabı* ve bölgede yetişen aromatik bitkilerin şaraba katılmasıyla üretilen aromatik şaraplar hem Pontos Bölgesi'nde tüketiliyor hem de dış pazarlara satılıyordu²⁷. MÖ III. yüzyılın başlarında fizikçi Apollodoros Mısır kralı I. Ptolemaios'a Naspercene şarabını övmüştür²⁸. Bu durum şarap üretimi az olsa da üretilen kaliteli ve aromatik şarapların ün kazanıp dış pazarlarda rağbet gördüğünü ifade etmektedir. Themiskyra yöresiyse son derece verimliydi ve burada ayçiçeği, akdarı²⁹, ceviz, fındık³⁰, elma, armut ayva³¹ gibi meyveler ve sebzeler üretilmekteydi. Sahip olduğu verimli topraklarda kiraz (*ceresia*) yetişen Kerasos kentinde bu meyvenin ithalatı yapılmaktaydı ve kirazın buradan yayıldığı düşünülmekteydi³². Pontos yöresinin adıyla anılan ve yörenin en çok aranan ürünlerinden biri de fındıktı. Hellas ve Küçük Asya fındığın tadını Pontos Bölgesi sayesinde öğrenmiş, burada yetişen fındık da Pontos fındığı (*καρύα ποντική*) olarak adlandırılmıştır³³. Athenaios bunun meşe palamudu olabileceğini ileri sürerken hazminin zor olduğundan, benzer şekilde Dioskorides de (I. 125) mide için son derece zararlı olduğundan bahsetmiştir. Her ne kadar tıbbi açıdan zararlı görülse de diğer kabuklu yemişler gibi meze olarak kullanılmış olması olasıdır zira İskenderiye Limanı'nda bulunan ve Mısır'a ithal edilen ürünlerin listelendiği papirüste Pontos fındığı da bulunmaktadır³⁴.

Pontos Bölgesi bol yağış alan nemli iklimi sayesinde orman yönünden de zengindi. Dağlık alanlar ve kıyı bölgelerde birçok ağaç türünü ihtiva eden ormanlar bulunmaktaydı. Karaağaç, köknar, dişbudak, meşe, kayın, akçam, kestane, ıhlamur, çam gibi ağaç türleri bölgenin iklimine uyum sağlayarak

²⁶ Plin. *nat.* XIV. 9. 76.

²⁷ Plin. *nat.* XI. 75. 194; XIV. 19. 109; XXVI. 58. 91; XXVII. 28. 45-46.

²⁸ Plin. *nat.* XIV. 9. 76; ayrıca bk. Arslan 2007, s. 47.

²⁹ Plin. *nat.* XIV. 102. 165.

³⁰ Plin. *nat.* XV. 24. 88; Ath. *Deip.* II. 54 b.

³¹ Plin. *nat.* XV. 18. 66.

³² Plin. *nat.* XV. 30. 102; Ath. *Deip.* II. 51 a.; Amm. Marc. XXII. 8. 16;

³³ Plin. *nat.* XV. 24. 88; Ath. *Deip.* III. 53 c-f.; Dioscor. I. 125.

³⁴ *P.Cair. Zen.* no. 59012, 1. 48; 59013, 1. 23; ayrıca bk. M. I. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World I-III*, Oxford University Press, Oxford 1941, s. 593 vd.; Magie 1950, s. 1073 vd. dn. 15.

yaygın bir şekilde yetişmekteydi³⁵. Bu ağaçlardan elde edilen kereste bazen işlenerek bazen de ham haliyle Akdeniz'in ağaçtan yoksun ya da hammadde ihtiyacı olan bölgelerine ihraç edilmiştir³⁶. Sinope ve Amisos kentlerinden temin edilen kereste gemi yapımında kullanılmaktaydı³⁷. Bu kerestenin bu yörelerde yetiştiği belirtilse de sözü edilen kentlerin ticaret merkezleri oldukları düşünülünce diğer yörelerden buralara getirilip satıldığı düşünülebilir.

Tıbbi ve Aromatik Bitkiler

Pontos Bölgesi'nin dağlık kesimlerinde, ovalarında ve vadilerinde birçok bitki türü ve endemik bitki yetişmiştir. Bunlardan biri tıp alanında kullanılan *acorustur* (sazlık/Hint ya da şeker kamışı)³⁸. *Licurice* (meyankökü) adlı bitkinin kökleri tıbbi alanda kullanılmaktaydı³⁹. Sağlık ve gastronomi alanında kullanılan *absinthium* (pelinotu)⁴⁰, panzehir olarak kullanılan *armoracia* (bayırturpu)⁴¹, psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan *melampodion* (siyah çöpleme)⁴² ve *rhecoma* (çoban değneği)⁴³ bölgede yetişen/yetiştirilen bitkilerden bazılarıydı. Bunların yanında sağlık ve kozmetik alanında kullanılan *Scordotis/scordion* (yerpalamudu/meşecik)⁴⁴, *Asarum* (yabani zencefil)⁴⁵, *aristolochia* (lohusa otu)⁴⁶ ve *amomum/kardamum* (? bir tür baharat bitkisi) de bölgede yetişirdi. Cilt hastalıklarından, panzehir yapımına ve parfüm karışımlarına kadar çeşitli alanlarda kullanılan *amomum/kardamumun* bir destesi kalitesine göre 3 ile 60 *denarii* arasında satılmaktaydı⁴⁷. Mithradates VI Eupator (MÖ. ca. 120/119-MÖ. 63) Pontos Bölgesi'ni hakimiyeti altına aldıktan sonra bölgeye bilginleri davet etmiştir. Bölgeye gelen bilginler de özellikle burada yetişen ve sağlık ya da gastronomi gibi alanlarda faydalanılan *mithridatia* ya da *mithridation*

³⁵ Theophr. *hist. plant.* IV. 5. 1-6; ayrıca bk. F. Cumont – E. Cumont, *Studia Pontica II: Voyage d'exploration Archéologique dans le Pont et la Petite Arménie*, Studia Pontica, Bruxelles 1906, s. 237 vdd.; Magie 1950, s.179.

³⁶ Plin. *nat.* XVI. 76. 197; Hor. *Odes* I. 14. 11; ayrıca bk. Magie 1950, s. 1068 dn. 7.

³⁷ Theophr. *hist. plant.* IV. 5. 1-6.

³⁸ Plin. *nat.* XXV. 100. 157-158; Dioscor. I. 2. 1-2; 18.

³⁹ Theophr. *hist. plant.* IX. 13. 2; Plin. *nat.* XXII. 11. 24-26; Dioscor. V. 63.

⁴⁰ Plin. *nat.* XI. 75. 194; XIV. 19. 109; XXVI. 58. 91; XXVII. 28. 45-46; Varro *rust.* LVII. 2; Dioscor. I. 8. 3; 16. 2 vdd.

⁴¹ Theophr. *hist. plant.* VII. 4. 2; Plin. *nat.* XIX. 16. 82; Dioscor. II. 112. 1-2.

⁴² Theophr. *hist. plant.* IX. 10. 1-4; Plin. *nat.* XXV. 21. 47-53; 22. 54-55; 23. 56-58; 24. 59-60 etc.; Dioscor. IV. 162. 1-4.

⁴³ Plin. *nat.* XXVII. 105. 128; Amm Marc. XII. 8. 28.

⁴⁴ Plin. *nat.* XXV. 27. 63; Dioscor. III. 111. 1-2.

⁴⁵ Plin. *nat.* XII. 47; Dioscor. I. 10. 1-2; Gal. *de san. tuend.* VI. 12. 4.

⁴⁶ Plin. *nat.* XXV. 54. 95-97.

⁴⁷ Plin. *nat.* XII. 28. 48-49; 48-50.

(köpekdişi), *eupatorium/eupatoria* (sıtma otu) gibi bitkilere krala atıfta bulunan isimler vermişlerdir⁴⁸. Bunlara ek olarak hint sümbülü yağı⁴⁹, balsam⁵⁰ ve *mastix* (türlü sakızlar)⁵¹ da bölgede yetişen/yetiştirilen ve ticareti yapılan ürünler arasındaydı. Antik dünyanın en iyi aşı boyası kabul edilen ve *Sinopeli* (= Sinōpis [Σινωπίς / Σινωπική]) olarak adlandırılan boya Kappadokia’da imal edilmesine rağmen Sinope limanlarından diğer ticaret merkezlerine ve pazarlara taşınması nedeniyle bu isimle anılmıştır⁵².

Hayvancılık ve Balıkçılık

Halys Nehri’nin denize döküldüğü yerin doğusunda bulunan Gazelonitis yöresinde ceylanlar yaşamaktaydı, bunun yanı sıra burada yaygın bir şekilde koyun beslenmekteydi ve koyunyünü endüstrisi gelişmişti⁵³. Themiskyra yöresi ise sığır ve at yetiştiriciliğinin yanı sıra buraya beslenmeye gelen av hayvanlarıyla da ön plana çıkmaktaydı⁵⁴. Trapezos Kenti’nde de küçükbaş hayvancılığın yanı sıra domuz da yetiştirilmekteydi⁵⁵. Pontos Bölgesi’nde üretilen ve ticareti yapılan en önemli ürünler arasında bal ve balmumu da sayılmalıdır. Antik yazarlar Thermodon Nehri kıyısında, dağların yamaçlarında ve özellikle Moskhika Dağlarının yamaçlarında üretilen baldan -özellikle de deli baldan- bahsetmişlerdir⁵⁶. Deli balın insanlar üzerindeki kusma, ishal ve bilinç kaybı gibi olumsuz etkilerinden dolayı pek rağbet görmediği anlaşılrsa da bölgede üretilen normal bal ve balmumu fazlaca talep

⁴⁸ Plin. *nat.* XXV. 26. 62; 29. 65; ayrıca bk. Arslan 2007, s. 520 vd.

⁴⁹ Dioscor. I. 11. 1.

⁵⁰ Plin. *nat.* XII. 28. 48-49 c; Dioscor. I. 15. 1.

⁵¹ Plin. *nat.* XII. 36. 72; XIV. 25. 128.

⁵² Strab. III. 2. 6; XII. 2. 10; Theophr. *de lapid.* 52. 1-6; Plin. *nat.* XXXV. 13. 31; 17. 36; 32. 50; Dioscor. V. 96. 1-2; 126. 5; Isidore *Etym.* XIX. 17. Sözü edilen kırmızı renkli aşı boyasının en büyük rakibi ise Iberia’da üretilendir (Strab. *ibid.*). Kırmızı renkli boya imalatında kullanılan bu madde aynı zamanda sağlık alanında da kullanılmıştır. Celsus (*Med.* V. 6. 1; 19. 21; VI. 6. 19 etc.) açık yaraların ve mantarların tedavisinde kullanılan merhemlerin içeriğinde *sinopisin* de olduğunu aktarmıştır. Dioscorides de (V. 96. 1-2) *sinopisin* kanı durduran, kurutucu ve yapışkan özelliğine vurgu yaparak plaster olarak kullanıldığını, bunun yanı sıra yutulduğu zaman ishali durduğunu, fazla kullanılması halinde ise kurutucu özelliğinden dolayı kabızlığa neden olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bk. Magie 1950, s. 184 dn. 22; Arslan 2007, s. 64 vd. dn. 294.

⁵³ Strab. XII. 3. 13.

⁵⁴ Strab. XII. 3. 15.

⁵⁵ Ksen. *Anab.* V. 2. 4.

⁵⁶ Ksen. *Anab.* IV. 8. 19-21; Strab. XII. 3. 18; Plin. *nat.* XXI. 45. 77; 49. 83; XXVII. 5.

18. Plinius (*ibid.*) deli balın bölgedeki zakkum ağaçlarının zehirli çiçeklerinin özünü alan arılarca yapıldığını belirtirken; Aristoteles (*Mir. Ausc.* 831b. str. 18) ve Aelianus (*Anim.* V. 42) ise şimşir ağacından çıkarılan özle yapıldığını ileri sürmüştür. Modern araştırmacılar (A. Gündüz, S. Türedi – F. A. Ayaz, “Deli Balın İçindeki Zehir”. *EAJEM*, Sayı 10, Ankara 2011, s. 95 vd.) ise deli balın içindeki zehrin *grayanotoxin* denilen madde olduğunu ifade etmişlerdir.

görmüştür. Antik dünyanın pazarlarında en çok beğenilen balmumunun Kartaca'da üretilen olduğu bilinse de Pontos'ta üretilen sarı renkli ve bal gibi kokan balmumunun ikinci sırada olduğu anlaşılmaktadır⁵⁷.

Antik yazarlar Pontos Eukseinos'un (Karadeniz) suyunun diğer denizlere göre daha tatlı olduğunu, bunu sağlayan etkenin birçok akarsuyun bu denize dökülmesi olduğunu ifade etmişlerdir⁵⁸. Sularının tuz oranının düşük olması Pontos Eukseinos'ta birçok balık türünün ve deniz canlısının yaşamasına olanak sağlamıştır. Genel olarak tırsi, mersin, sardalya, kalkan, dilbalığı, mürekkep balığı, torik, lapina (çırçır balığı) kaya balığı, fok, palamut, orkinos (tonbalığı), yunus ve tekir gibi türler Pontos Eukseinos'ta yaşamıştır⁵⁹. Antikçağda sözü edilen denizde yaşayan balık türlerinden en popüler olanları yunus, orkinos, palamut ve tekir olarak görülmektedir. Tekir, daha çok salamura için kullanılmış, Pontos'un tekir salamurası da pazarlarda oldukça rağbet görmüştür⁶⁰. Dioskorides (II. 5) ise sözü edilen denizden çıkarılan midyelerin tıbbi alanda kullanıldığından bahsetmektedir. Trapezos ve Pharnakeia kentlerinin kıyılarında ise palamut ve yunus kolaylıkla yakalanmaktaydı, yunus balığının eti gibi yağı da yenilmekte ve çeşitli mecralarda kullanılmak üzere amphoralara doldurulmaktaydı⁶¹. Ksenophon (*Anab.* V. 4. 28) yunus etlerinin dilimlenerek salamura yapıldığını, Pontos Bölgesi'nin yerel halklarının yunus yağını Hellenler'in zeytin yağını kullandığı gibi kullandıklarını belirtmiştir. Genel olarak Pontos Eukseinos'ta yakalanan balıklar kimi zaman taze olarak, kimi zaman salamura yapılarak kimi zaman da kurutularak satılmıştır. Bu durum bölgede bir balık endüstrisinin oluşmasını sağlamıştır, Pontos Bölgesi'nde yakalanan ve işlenen balıklar antik dünya pazarlarının aranan ürünleri haline gelmiştir⁶². Öyle ki

⁵⁷ Plin. *nat.* XXI. 49. 83; Dioscor. II. 83. 1.

⁵⁸ Aristot. *hist. an.* VII(VIII). 13; Sallust. *Hist.* III. 65; Plin. *nat.* IX. 6-7. 19-20; Val. Flac. IV. 717-725 dn. 3; Arr. *periplus* VIII. 3-4; Opp. *hal.* I. 590-610; Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-7; Amm. Marc. XXII. 8. 46.

⁵⁹ Hdt. IV. 53; Aristot. *hist. an.* VII(VIII) 13. 24-33 598a; 1-5 598b; Polyb. IV. 50. 3; Plin. *nat.* IX. 18-20; Ath. *Deip.* III. 87; VII. 77; Ael. *Anim.* IX. 42; Opp. *hal.* I. 590-610; Amm. Marc. XXII. 8. 47; Philostr. *de Imag.* I. 13. 6-10; ayrıca bk. T. R. S. Broughton, *An Economic Survey of Ancient Rome*, The John Hopkins Press, Baltimore 1938, s. 626; Magie 1950, s. 1075 vd. dn. 20; King 2008, s. 38; M. Arslan, *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*, Odin Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 412 vdd; Kınacı 2015, s. 201.

⁶⁰ R. I. Curtis, *Ancient Food Technology*, Brill, Leiden – Boston - Köln 2001, s. 317 vdd.; J. Wilkins, "Fish as a Source of Food in Antiquity", *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*, Ed. T. Bekker-Nielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2005, 20-30, s. 24 vdd.

⁶¹ Ksen. *Anab.* V. 4. 28; Strab. XII. 3. 19.

⁶² J. M. Højte, "The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Black Sea Region", *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*, Eds. T. Bekker-Nielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2005, s. 135 vdd.; P. Bursa, *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve*

Sicilyalı Diodoros (XXXI. 24. 1; XXXVII. 3. 5) Pontos balığı salamurasının bir kavanozunun Roma’da bazen 300 drahmai bazen de 400 drahmai civarında bir fiyata alıcı bulunduğunu ifade etmiştir.

Madencilik

Pontos Bölgesi’nin çeşitli yörelerinde farklı ve bol miktarda maden rezervi bulunmaktaydı. Burada yaşayan bazı halklar bu madenlerin çıkarılmasında ve işlenmesinde uzmanlaşmıştır. Bu durum bölgede madencilik sektörünün gelişmesine, çıkarılan madenlerin ise kimi zaman ham olarak kimi zaman da işlenerek hem yerel hem de dış pazarlarda satılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Tauros ve Kaukasos sıradağlarının bir uzantısı olan ve Pontos Bölgesi’nin Küçük Armenia ile olan sınırını çizen Paryadres Sıradağları çok zengin maden rezervlerine sahiptir⁶³. Paryadres dağ silsilesinin güney yamaçları gümüş⁶⁴, Dazimonitis (Kaz Ova) civarında kalan yöreleri ise demir⁶⁵ ve bakır kaynakları yönünden son derece zengindir⁶⁶. Paryadres dağlarının Trapezos kenti ve territoryumunu içine alan kısmından başlayarak Themiskyra ovasına kadar uzanan yamaçlarında ise gümüş, bakır⁶⁷, demir ve şap⁶⁸ yatakları bulunurdu⁶⁹. Sözü edilen coğrafyada yaşayan Khalybes kavmi⁷⁰, demir madeninin kâşifi olarak ve demir işçiliğindeki üstün

Balıkçılık, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2007, s. 73 vdd.; J. Lund – V. Gabrielsen, “A Fishy Business. Transport Amphorae of the Black Sea Region as a Source for the Trade in Fish and Fish Products in the Classical and Hellenistic Periods”, *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, Eds. J. Lund – V. Gabrielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 164; A. Opait, “A Weighty Matter: Pontic Fish Amphorae”, *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, Eds. J. Lund – V. Gabrielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 106 vdd.; ayrıca bk. Curtis 2001, s. 317 vdd.; C. Ghita, *Achaemenid and Greco-Macedonian Inheritances in the Semi-Hellenised Kingdoms of Eastern Asia Minor* (Unpublished Phd. Thesis), University of Exeter, Exeter 2010, s. 44.

⁶³ Magie 1950, s. 179; G. F. Hind, “Mithridates”. *CAH*. IX, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 135.

⁶⁴ J. G. C. Anderson, *Studia Pontica I: A Journal of Exploration in Pontus*, Bruxelles 1903, s.100; Magie 1950, s. 179 dn. h.

⁶⁵ Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Strab. XII. 3. 19; ayrıca bk. M. I. Rostovtzeff, “Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic War”. *CAH*. IX, Cambridge University Press, Cambridge 1932, s. 212; H. Peake, “The Origin and Early Spread of Ironworking”, *Geographical Review*, Sayı 4, New York 1933, s. 643; Arslan 2007, s. 34 vd.

⁶⁶ Cumont – Cumont 1906, s. 239 vdd.; Magie 1950, s. 179 dn. g.

⁶⁷ Aristot. *Mir. Ausc.* 62 (835a str. 9-14); Plin. *nat.* VII. 56. 197.

⁶⁸ Plin. *nat.* XXXV. 42. 183-184.

⁶⁹ Broughton 1938, s. 620 vdd.; Magie 1950, s. 179; s. 1068 vdd. dn. 8.

⁷⁰ *FGrHist* Hekat. (1.) 202-203; Skylaks *Periplus* 88-89; Apoll. Rhod. II. 370-376; 995-1005; ayrıca bk. Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Χαλύβης=Khalybes; ayrıca bk. J. P. Brown, “Peace Symbolism in Ancient Military Vocabulary”, *Vetus Testamentum*, C. 21, Sayı 1, Leuven 1971, s. 14 vdd.

meziyetleriyle ün kazanmıştı⁷¹. Bu kavmin işlediği demir antik dünyanın pazarlarında oldukça rağbet görmüş hatta sertleştirilmiş demir/çelik Khalybes kavminin adına izafeten khalyps (χάλυψ) olarak adlandırılmıştı⁷². Tripolis (Tirebolu) ve Argyria (Halkaova) da gümüş yatakları vardı⁷³. Bunların yanında alüminyum, gümüş ve kalay gibi madenler⁷⁴, mavi ve yeşil akik⁷⁵, beryll⁷⁶, khryselektron⁷⁷ ve panzehir taşı⁷⁸ gibi değerli taşlar da bulunurdu.

Köle Ticareti

Antikçağ toplumlarında yaygın olarak görülen uygulamalardan biri olan kölelik, Polybios (IV. 38. 1-6) tarafından Hellen toplumu için bir lüks değil aksine gereklilik/temel ihtiyaç olarak tanımlanmıştır. Üretim için insan gücüne olan gereksinim neticesinde Hellenler çeşitli bölgelerden köle temin etmeye çalışmıştır. Büyük Kolonizasyondan itibaren Pontos ve Hellas arasında yapılan ticarete Hellas'a gönderilen ürünlerin yanında kölelerin de ticaretinin yapılmış olması olasıdır⁷⁹. Ksenophon, Pontos Bölgesi'nde bulunduğu sırada ordusundan bir askerinin, sözü edilen bölgede bulunan otokton halklardan Makronların konuştuğu dilden anlaması ve Atina'ya köle olarak götürülmesi Pontos ve Hellas arasındaki köle ticaretinin erken dönem kanıtları arasında gösterilebilir⁸⁰. Polybios (IV. 38. 1-6) Hellas ve Pontos arasındaki ticareten bahsederken, bölgeden getirilenler arasında kölelerden de bahsetmektedir. Benzer şekilde Strabon (XI. 2. 3) da Pontos Eukseinos'un kuzey kıyılarından da köle temin edildiğini ifade etmektedir. Pontos Eukseinos'un kıyısında yaşayan halkların, köle olarak kullanılmak üzere Hellas'a daha sonraki süreçte ise Roma'ya götürüldüğü ve köle ticareti için

⁷¹ Aiskh. *Per.* 714-716; *Pr.* 728-734; Hdt. I. 28; Eur. *Alc.* 980; Ksen. *Anab.* V. 5. 1; Skylaks *Periplous* 88; Apoll. Rhod. *argon.* II. 373-376; Catull. LXVI. 48; Verg. *Georg.* I. c. 58; *Aen.* VIII. 420-421; X. 174; Strab. XII. 3. 18-19 *Anonym. periplus.* 31 str. 1-2; Plin. *nat.* VI. 3. 11; VII. 56. 197; Val. Flac. IV. 610-615; Av. *Or. Ter.* 947; Dion. *Perieges.* 768-769; Amm. Marc. XXII. 8. 21; Steph. Byz. *Ethnika* s.v. Χαλύβης=Khalybes; ayrıca bk. T. D. Papanghelis, "A Note on Catullus 68, 156-157", *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, Sayı 11, Roma 1982, s.146-147; Arslan 2007, s. 35 dn. 146 vd.

⁷² Peake 1933, s. 644; Arslan 2007, s. 35; Kınacı 2015, s. 2013 vd.

⁷³ Plin. *nat.* VI. 4. 11; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonym. periplus.* 36 str. 6-10.

⁷⁴ Strab. XII. 3. 19-27; Arr. *periplus* XVI. 4; *Anonym. periplus.* 36 str. 6-10.

⁷⁵ Plin. *nat.* XXXVII. 37. 115 dn. b-c; ayrıca bk. W. J. Hamilton, *Küçük Asya*, Çev. K. Toraman, Midas Kitap, Ankara 2013, s. 205.

⁷⁶ Plin. *nat.* XXXVII. 20. 79.

⁷⁷ Plin. *nat.* XXXVII. 43. 127.

⁷⁸ Plin. *nat.* XXXVII. 22. 84.

⁷⁹ Antikçağın ekonomik terminolojisinde kölelerinde eşya veya mal olarak addedildiği anlaşılmaktadır.

⁸⁰ Ksen. *Anab.* IV. 8. 2-6.

önemli kaynak oluşturduğu söylenebilir⁸¹. Bu süreçte bölge köle ticaretinde hatırı sayılır bir paya sahip görünmektedir⁸².

Sonuç

Nemli ve yer yer subtropikal iklimi, nehir kenarlarındaki ve sulak alanlardaki verimli topraklarıyla Pontos Bölgesi türlü bitkilerin ve çeşitli hayvanların yetişmesine olanak sağlamıştır. Bölgede bulunan zengin maden rezervleri ve bunları çıkartıp, işleyebilecek insan gücünün varlığı bölgenin zamanla önem kazanmasını sağlamıştır. Ayrıca tuz oranının düşük olması nedeniyle Pontos Eukseinos birçok balık türüne ve deniz canlısına ev sahipliği yapmıştır. Bu zengin kaynaklar ve onları işleyebilecek iş gücünün bölgede bulunması sözü edilen kaynaklarla ilgili üretim ve işleme sektörlerinin gelişmesini sağlamıştır. Pontos Eukseinos'tan ve onun güneydoğu kıyılarını kapsayan Pontos Bölgesi'den elde edilen bu ürünlerin dış pazarlara açılabilmesinin Büyük Kolonizasyonla birlikte başladığı -ya da halihazırdaki alış-verişin büyük bir önem kazandığı- düşünülmektedir. Özellikle kıyı kesimine kurulmuş olan Sinope, Amisos, Kotyora, Kerasos ve Trapezos gibi kentlerin neredeyse her mevsim kullanılabilen limanlarının olması bölgenin doğal zenginliklerinin ya da işlenmiş ürünlerinin antik dünyanın ticari merkezlerine pazarlanmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Pontos Eukseinos'un kuzey kıyılarından alınan ürünlerin taşınması sırasında gemilerinin en fazla seyredebilecekleri mesafe nedeniyle bu kentlere uğrayarak, buralarda ikmal yapmak zorunda kalması bölgedeki ticari faaliyetleri artırırken, alınan vergiler nedeniyle de bölgeye para girdisi olmuştur. Klasik dönemde Karadeniz ticareti Hellenler için son derece önemli görünmektedir, bu ticaret akışının sağlanabilmesi için Hellenler hem Hellespontos'un (Çanakkale Boğazı) hem de Bosphoros'un (İstanbul Boğazı) güvenliğini sağlamak için birçok savaşında bulunmuşlardır. Hellenistik dönemde ise zamanının belki de en önemli ticaret merkezi olan Rhodos ile yapılan alış-veriş hem Pontos hem de Rhodos açısından hayati öneme sahip görünmektedir. Zira coğrafi konumu nedeniyle Bosphoros'a hâkim konumda olan Byzantionluların Bosphoros'tan geçen ticari gemilerden geçiş ücreti

⁸¹ Aristoph. *Hipp.* 1; Polyb. IV. 38. 4-6; 50. 3; Catull. X. 14-16; ayrıca bk. M. I. Finley, "The Black Sea and the Danubian Regions and the Slave Trade in Antiquity", *Klio*, Sayı 40, Feilnbach 1962, s. 51-59; D. Braund - G. R. Tsetschladze, "The Export of Slaves from Colchis", *CQ*, Sayı 39, Cambridge 1989, s. 111-125; A. Avram, "Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)", *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*, Eds. V. Gabrielsen – J. Lund, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 239-251.

⁸² Plut. *Luc.* XIV. 1; Procop. *de Bell.* II. 5. 15; ayrıca bk. O. Emir, "Grek Kolonizasyon Dönemi'nde Karadeniz'de Önemli bir Geçim Kaynağı: Köle Ticareti", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, Trabzon 2011, s. 9 vdd.

almaya başlaması ve bu durumun Karadeniz ticaretini kısmen sekteye uğratması Rhodos ve Byzationlular arasında savaş (MÖ 220) çıkmasına neden olmuştur. Aynı yıl Mithradates Hanedanlığı'na mensup kral II. Mithradates'in Pontos Bölgesi'nin ticari ürünlerinin pazarlandığı en önemli merkezlerden biri olan Sinope Kenti'ni kuşatmasına karşılık bölgedeki ticari çıkarlarını korumak amacıyla Rhodosluların kente yardım ettiği ve kuşatmanın başarısız olduğu görülmektedir. Söz konusu örnekler Pontos Bölgesi'nin ve bölgede üretilen malların dönemin ticaret merkezleri için değerini ve önemini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak Karadeniz'in Pontos olarak adlandırılan güney kıyıları Klasik ve Hellenistik dönemlerde tarımsal ve hayvansal üretimin yanında bu sektörlerle bağlı işleme tesisleriyle hem iç hem de dış pazarlara hitap etmiş gözükmektedir. Genellikle iç pazarın ihtiyaçlarının bölgedeki tarım ve hayvancılık faaliyetleriyle karşılandığı düşünülebilir. Bölgede yakalanan ve işlenen balıkların ise dış pazarların aranan ürünlerinin başında geldiği görülmektedir. Üretilen aromatik şarapların ve bölgeden elde edilen endemik bitkilerin ise zamanın ticaret merkezlerinde lüks tüketim maddesi olarak ticareti yapılmıştır. Bu durum genel itibarıyla Pontos Bölgesi'nde üretilen ve ticareti yapılan ürünlerin neredeyse her zaman dış pazarlarda talep gören, Klasik ve Hellenistik dünyanın ticaret merkezlerinde bölgenin adıyla anılan ürünler olduğunu ve bölgenin, ticari işleyişin içindeki zamanla değişmeyen önemli konumunu gözler önüne sermektedir.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Ael. *Anim.* Aelianus, *Peri Zōōn Idiotēros*. Aelianus, *On the Characteristics of Animals*, Çev. A. F. Scholfield, vols. I-III. Cambridge, Massachusetts – London 1958 – 1959.
- Aiskh. *Per.* Aiskhylos, *Persai*. Aiskhylos, *Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, Çev. H. W. Smyth, Cambridge, Massachusetts - London 1956.
- Aiskh. *Pr.* Aiskhylos, *Prometheus Desmotes, Suppliant Maidens, Persians, Prometheus, Seven Against Thebes*, Çev. H. W. Smyth, Cambridge, Massachusetts - London 1956.
- Amm. *Marc.* Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, Ammianus Marcellinus, Çev. J. C. Rolfe, vols. I-III. Cambridge, Massachusetts - London 2000.
- Anderson, J. G. C., *Studia Pontica I: A Journal of Exploration in Pontos*, Lamartin, Bruxelles 1903.
- Anonym. periplus.* Anonymos, *Anonymi [Arriani, ut Fertur] Periplus Ponti Euxini, Anonymi Periplus Ponti Euxini*, Ed. C. Müller, *Geographi Graeci Minores I*, Paris 1990², 402-423.
- Apoll. *Rhod. argon.* Apollonios Rhodios, *Argonautica*, Apollonios Rhodios, *The Argonautica*, Çev. R. C. Seaton, Cambridge, Massachusetts - London 1967.
- Aristoph. *Hipp.* Aristophanes, *Hippeis, Aristophanes, Acharnians. Knights*, Çev. J. Henderson, Cambridge – Massachusetts 1998.
- Aristot. *hist. an.* Aristoteles, *Historia Animalium*, Aristoteles, *Historia Animalium*, Çev. A. L. Peck, vols. I-III. Cambridge, Massachusetts - London 1965. Aristotle, *History of Animals*, Çev. D. M. Balme, vols. VII-X. Cambridge, Massachusetts - London 1991.
- Aristot. *Mir. Ausc.* Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*, Aristoteles, *Mirabilium Auscultationes*, Ed. I. Bekker, *Aristotelis Opera*, vol. II. Berlin 1831, 830a5-847b10.
- Arr. *periplus.* Arrianus, *Periplus Ponti Euxini*, Arrian, *Periplus Ponti Euxini*, Ed. - çev. A. Liddle, London 2003. *Arriani Periplus Ponti Euxini. Arrianus'un Karadeniz Seyahati*, Çev. - Yor. M. Arslan, İstanbul 2005.
- Arslan, M., *İstanbul'un Antikçağ Tarihi: Klasik ve Hellenistik Dönemler*, Odin Yayınevi, İstanbul 2010.
- Arslan, M., *Mithradates Eupator VI: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayınevi, İstanbul 2007.
- Ath. *Deip.* Athenaios, *Deipnosophisticarum Epitome*, Athenaios, *The Deipnosophists*, Çev. C. B. Gulick, London - New York 1928.

- Avram, A., "Some Thoughts about the Black Sea and the Slave Trade before the Roman Domination (6th-1st Centuries BC)", *The Black Sea in Antiquity and Interregional Economic Exchanges*, Eds. V. Gabrielsen – J. Lund, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 239-251.
- Boardman J., *The Greeks Overseas*, Oxford University Press, Oxford 2000⁵.
- Braund, D. – Tsatskheladze, G. R., "The Export of Slaves from Colchis", *CQ*, Sayı 39, Cambridge 1989, s. 114-125.
- Broughton, T. R. S., *An Economic Survey of Ancient Rome*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1938.
- Brown, J. P., "Peace Symbolism in Ancient Military Vocabulary", *Vetus Testamentum*, Sayı, 21 (1), Leuven 1971, s. 1-23.
- Bursa, P., *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2007.
- Catull. Catullus. Çev. F. W. Cornish, Cambridge, Massachusetts - London 1988.
- Cels. *Med. Celsus, De Medicina*, Çev. W. G. Spencer, vols. I-II. London-Cambridge, Mass. 1935-1938.
- Cumont, F. – Cumont, E., *Studia Pontica II: Voyage d'exploration Archéologique dans le Pont et la Petite Arménie*, Studia Pontica, Bruxelles 1906.
- Curtis, R. I., *Ancient Food Technology*, Brill, Leiden – Boston – Köln 2001.
- Curtis, W. E., *Around the Black Sea*, HardPress Publishing, New York 1911.
- Diod. Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique, Diodorus of Sicily*, Çev. R. M. Geer, London - New York 1947.
- Dion. *Perieges*. Dionysios, *Oikoumenes Periegesis, A Commentary on Dionysius of Alexandria's Guide to the Inhabited World 174-382*, Çev. Y. Z. N. Khan, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University College London, London 2002. Dionysii, *Orbis Descriptio*, Ed. K. Müller, *Geographi Graeci Minores*, vol. II. Paris 1990², 103-176.
- Dioscor. Pedanius Dioscorides, *De Materia Medica*, Pedanius Dioscorides of Anazarbus, *De Materia Medica*, Çev. L. Y. Beck, vols. I-V. Zürich - New York 2005.
- Emir, O., "Grek Kolonizasyon Dönemi'nde Karadeniz'de Önemli bir Geçim Kaynağı: Köle Ticareti", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 11, Trabzon 2011, s. 9-28.
- Eur. *Alc*. Euripides, *Alcestis*, Ed. – Çev. D. Kovacs, Cambridge, Massachusetts - London 1994.
- Euseb. *chron*. Eusebios, *Chronicorum*, Ed. A. Schoene, Berlin 1875.

- FGrHist Die Fragmente der Griechischen Historiker*), *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Ed. F. Jacoby, vols. I-XV, Brill, Berlin – Leiden 1923 – 1958.
- Finley, M. I., “The Black Sea and the Danubian Regions and the Slave Trade in Antiquity”, *Klio*, Sayı 40, Feilnbach 1962, s. 51-59.
- Gal. *de san. tuend.* Galenos, *De sanitate tuenda*, Galenos, *On the Constitution of the Art of Medicine, The Art of Medicine. A Method of Medicine to Glaucou*, Çev. I. Johnston – G. H. R. Horsley, vols. I-III. London - New York 2011.
- Gal. *Terap. Meth.* Galenos, *Terapeutikes Methodou*, Galenos, *On the Constitution of the Art of Medicine. The Art of Medicine. A Method of Medicine to Glaucou*, Çev. I. Johnston – G. H. R. Horsley, vols. I-III. London - New York 2011.
- Ghita, C., *Achaemenid and Greco-Macedonian Inheritances in the Semi-Hellenised Kingdoms of Eastern Asia Minor*, University of Exeter Unpublished Phd. Thesis, Exeter 2010.
- Gündüz, A. – Türedi, S. – Ayaz, F. A., “Deli Balın İçindeki Zehir”. *EAJEM*, Sayı 10, Ankara 2011, s. 95-96.
- Hamilton, W. J., *Küçük Asya*, Çev. K. Toraman, Midas Kitap, Ankara 2013.
- Hdt. Herodotos, *Historia*, Herodotus, *The Persian Wars*, Çev. A. D. Godley, vols. I-IV. London - New York 1975. Herodotos, *Herodot Tarihi*, Çev. M. Ökmen – A. Erhat, İstanbul 1991².
- Hind, J. G. F., “Mithridates”, *CAH*. IX, Cambridge 1994, s. 129-164.
- Højte, J. M., “The Archaeological Evidence for Fish Processing in the Black Sea Region”, *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*, Eds. T. Bekker-Nielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2005, s.133-161.
- Hor. *Odes.* Quintus Horatius Flaccus, *Odes, Horace Odes*, Çev. D. West, vols. I-III. Oxford 1995-2002.
- Isidore *Etym.* Isidori Hispalensis, *Etymologiarum sive Originum*, Isidore of Seville, *The Etymologies (or Origins)*, Ed. W. M. Lindsay, Oxford 1911.
- Jones, A. H. M., *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford University Press, New York 1971².
- Kınacı, M., “Antikçağda Pontos Bölgesi'nin Tarihsel Coğrafyası”. *Cedrus*, Sayı III, Antalya 2015, s. 181-229.
- Kınacı, M., “I. Pharnakes'in Pergamon Krallığı'na Karşı Savaşı”. *Cedrus*, Sayı II, Antalya 2014, s. 203-223.
- Kınacı, M., *Mithradates Hanedanlığı'nda I. Pharnakes Dönemi*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2016.
- King, C., *Karadeniz*, Çev. Z. Kılıç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

- Ksen. *Anab.* Ksenophon, *Anabasis*, Ksenophon, *Onbinlerin Dönüşü*, Çev. T. Gökçöl, İstanbul 1998². Ksenophon, *Anabasis*, Çev. C. L. Brownson, vols. I-VII. Cambridge, Massachusetts - London 1968.
- Lund, J. – Gabrielsen, V., “A Fishy Business. Transport Amphorae of the Black Sea Region as a Source for the Trade in Fish and Fish Products in the Classical and Hellenistic Periods”, *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, Eds. J. Lund – V. Gabrielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s. 161-169.
- Magie, D., *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ*. Volumes I-II, Princeton University Press, Princeton 1950.
- Maria, A., *The Mycenaean Presence in the Black Sea Region*, International Hellenic University, Unpublished Master Thesis, Thessaloniki 2015.
- Olshausen, E., “Pontos (2)”, *RE Suppl.* XV, München 1978, s. 396-442.
- Olshausen, E., “Pontos: A Profile of a Landscape”, *Space, Place and Identity in Northern Anatolia*, Ed. T. Bekker-Nielsen, Franz Steiner, Stuttgart 2014, s. 39-48.
- Olshausen, E., “Zum Hellenisierungsprozess am Pontischen Königshof”, *Ancient Society*, Sayı 5, Leuven 1974, s. 153-170.
- Opait, A., “A Weighty Matter: Pontic Fish Amphorae”, *The Black Sea in Antiquity. Regional and Interregional Economic Exchanges*, Eds. J. Lund – V. Gabrielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2007, s.101-122.
- Opp. *hal.* Oppianos, *Halieutika*, Oppian, *Collothus, Tryphiodorus*, Çev. A. W. Mair – D. Litt, London - New York 1928.
- P.Cair. Zen. Cairo Zenon Papyri*, Şurada: <http://ipap.csad.ox.ac.uk/Cairo-Zenon.1.html>.
- Papanghelis, T. D., “A Note on Catullus 68, 156-157”, *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, Sayı 11, Roma 1982, s. 139-149.
- Peake, H., “The Origin and Early Spread of Ironworking”, *Geographical Review*, Sayı XXIII/4, New York 1933, s. 639-652.
- Peev, P., “Prehistoric Trade Routes In the Black Sea”, *SOMA 2005. Proceedings of the IX Symposium on Mediterranean Archaeology*, Eds. O. Menozzi - M. L. Di Marzio - D. Fossataro, BAR International Series, Italy 2005, s. 217-222.
- Philostr. *de Imag.* Philostratus “Yaşlı”, *Imagines*, Philostratus, *Imagines*, Çev. A. Fairbanks, London - New York 1931.
- Plin. *nat.* G. Plinius Secundus “Yaşlı”, *Naturalis Historia*, Pliny, *Natural History*, Çev. H. R. Rackham, W. H. S. Jones – D. E. Eichholz, vols. I-X. Cambridge, Massachusetts - London 1938 - 1971.

- Plut. *Luc.* Plutarkhos, *Bioi Paralleloi, Lucullus, Plutarch's Lives*, Çev. B. Perrin, vols. I-XI. London - New York 1959.
- Polyb. Polybios, *Historiai*, Polybios, *The Histories*, Çev. W. R. Paton, vols. I-VI. Cambridge – Massachusetts - London 1922.
- Prokop. *Aed.* Prokopios, *de Aedificiis*, Prokopios, *On Buildings*, Çev. H. B. Dewing – G. Downey, Cambridge - Massachusetts 1940.
- Prokop. *de Bell.* Prokopios, *de Bellis*, Prokopios, *History of the Wars*, Çev. H. B. Dewing, London - New York 1928.
- Ps.-Scymnus Pseudo-Skymnos, *Fragmenta Periegeseos Ad Nicomedem Regem, The Tradition of the Minor Greek Geographers*, Ed. A. Diller, Lancaster - Oxford 1952. *Sub Titulo Orbis Descriptio.*, *Geographi Graeci Minores I.*, Ed. C. Müller, Paris 1990², 196-237.
- Rostovtzeff, M. I., “Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic War”, *CAH.* IX., Cambridge 1932, s. 211-236.
- Rostovtzeff, M. I., *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, I-III, Oxford University Press, Oxford 1941.
- Sallust. *Hist.* Sallustius, *Historia*, Sallust, Çev. J. C. Rolfe, London - New York 1921.
- Skylaks *Periplous* Skylaks, *Periplus Scylacis*, Skylax, *Periplus Scylacis*, *Geographi Graeci Minores I.* (Ed. C. Müller), Paris 1990² 15-96. Pseudo-Skylaks, *Periplous*, Çev.: M. Arslan, *MJH*, Sayı II/1, Antalya 2012, s. 239-257.
- Steph. Byz. *Ethnika* Stephanos Byzantios, *Ethnika*, Stephani Byzantii, *Ethnikon: A Geographical Lexicon on Ancient Cities, Peoples, Tribes and Toponyms*, Ed. A. Meineke, Chicago 1992.
- Strab. Strabon, *Geographika*, *The Geography of Strabo*, Çev. H. L. Jones, vols. I-VIII. London - New York 1917-1932. Strabon, *Coğrafya*, Çev. A. Pekman, İstanbul 2000.
- Tac. *hist.* Tacitus, *Historia*, Tacitus, *The Histories*, Çev. C. H. Moore – J. Jackson, vols. I-III, Cambridge, Massachusetts - London 1962.
- Theophr. *de lapid.* Theophrastos, *De Lapidibus*, Ed. D. E. Eichholz, Oxford 1965.
- Theophr. *hist. plant.* Theophrastos, *Historia Plantarum*, Theophrastus, *Enquiry into Plants*, Çev. A. Hort, vols. I-II, London - New York 1916.
- Val. Flac. C. Valerius Flaccus, *Argonauticon*, C. Valerius Flaccus, *Argonautica*, Çev. W. J. H. Mozley, Cambridge – Massachusetts - London 1939.
- Varro *rust.* Marcus Terentius Varro, *Rerum Rusticarum*, Marcus Terentius Varro, *On Agriculture*, Çev. W. D. Hooper – A. M. Litt, Cambridge - Massachusetts 1934.

- Verg. *Aen.* Vergilius, *Aeneis*, Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*, Çev. H. Fairclough, vols. I-II. Cambridge, Massachusetts - London 1966 - 1967.
Vergilius, *Aeneas*, Çev.: İ. Z. Eyuboğlu, Ankara 1995.
- Verg. *Georg.* Vergilius, *Georgica*, Virgil, *Eclogues, Georgics, Aenid, the Minor Poems*, Çev. H. Fairclough, vols. I-II. Cambridge, Massachusetts - London 1966-1967.
- Wilkins, J., "Fish as a Source of Food in Antiquity", *Ancient Fishing and Fish Processing in the Black Sea Region*, Ed. T. Bekker-Nielsen, Aarhus University Press, Aarhus 2005, s. 20-30.